

Iz istorije ratne veštine

Odnos vojne organizacije i države u delima Nikola Makijavelija

Kapetan I klase *SLOBODAN SIMIĆ*

Nikolo Makijaveli je nesumnjivo najznačajniji vojni teoretičar epohe renesanse. Njegova osnovna misao zaokupljena je problemom ujedinjenja rascepanih italijanskih feudalnih državnica, koje su samo ujedinjenjem sposobne da se suprotstave najezi evropskih sila, s jedne, i moćnom apsolutizmu rimskog pape, s druge strane. Kao jedan od prvih ideologa italijanskog nacionalnog jedinstva, Makijaveli za politički model uzima prosvećeni asolutizam u kojem vidi jedinu polugu za ostvarenje jake centralističke vlasti. Posebnu pažnju je posvetio vojnoj organizaciji kao jedinom oruđu apsolutne vlasti. Svestan da nema savremenog uzora, a ogorčeni protivnik najamne (profesionalne) vojske, u svojim radovima prednost daje narodnoj vojsci, te otuda i originalnost njegove ideje o „naoružanom narodu“.

Nesporni vojnoteorijski značaj imaju Makijavelijeva razmatranja organizacije vojske: o regrutovanju i veličini vojske, o naoružanju i obuci, o borbenom poretku i bici i drugo. Bitka je za Makijavelija težište rata, ali je posmatra kao zbir taktičkih dejstava. Govoreći o ratu Makijaveli ukazuje da je to stvar cele države, a ne pojedinih lica, koji se može dobiti samo odsudnom bitkom, ali da nju treba prihvatiti samo kada za to postoje povoljni uslovi. Snaga Makijavelijevog dela je u tom što je svrhu vojne organizacije video u kontekstu političkog sistema, što je i danas aktuelno.

U Makijavelijevo doba Italija je bila najbogatija i najkulturnija zemlja sveta. „Njena proizvodnja, njeno političko uređenje omogućili su joj da se izdigne iznad ostalih zemalja u Evropi“.¹ Međutim, u tome je bio i njen pad. „I doista, nijedna zemlja nije nikad bila sretna i jedinstvena ako nije bila podložna jednoj republici ili jednom vladaru, kako se to dogodilo u Francuskoj odnosno Španjolskoj. A uzrok što Italija nije u istom položaju, što nema jedne republike odnosno

¹ I. Frangeš, *O Makijaveliju i njegovom dobu*, str. 128.

vladara koji njome upravlja, samo je crkva. Stolujući u Italiji, držeći u njoj svetovnu vlast, ona nije bila toliko jaka ni sposobna da uspostavi tiraniju u Italiji, i nametne joj se za vladara; s druge strane, nije bila toliko slaba, da iz straha ne izgubi svetovnu vlast, da ne bi bila kadra pozvati stranca da je odbrani od svakoga, tko bi se u Italiji suviše osilio“. I dalje: „Uz Crkvu i popove postali smo mi Italijani zli i bez vere, ali postoji još veća krivnja, koja je drugim razlogom naše propasti, a to je da je Crkva dovela do podele ove pokrajine i drži je podeljenom“.²

Italija je tako zemlja prve buržoazije i prve nacije, ali ne i nacionalne države. Trgovci i industrijalci su imali slobodne gradove, republike i novac, ali ta razvijena buržoazija, koja nije nikad izvela pravu buržoasku revoluciju, nije uspela da formira nacionalnu državu. Međutim, tu se našao Makijaveli da, istražujući najbolji vid vladavine, u interesu i sa „državnim razlogom“, traga za vladarom i tipom države pod kojim i u kojoj bi se Italija mogla ujediniti.

U Makijavelijevo vreme duhovni život je bio izuzetno snažan. „Italija je klasična zemlja, u kojoj se forma davno otela od sadržaja, u kojoj stolicima svi održavaju religioznu formu, a za njen sadržaj slabo tko haje. Samo šaka heroja opozicionara čuva jedinstvo sadržaja i forme, jedno misli i jedno govori, ginući i stradajući poput... Bruna, Telesija, Galileja, Kampanele... Prvi, koji u Italiji ne veruje vladajućim idejama vjere, morala, istine, etike upravo su oni, koji ih propovedaju, a formu ostavljaju prostom narodu“.³ Otuda Italija, zemlja autoriteta i dogme, u suštini nije bila prožeta dogmom i podložna autoritetu.

Renesansa je u Italiji značila prekid sa srednjim vekom, ali je to u politici bio korak nazad. U slobodnim gradovima nestaje drvo bresta, koji je bio simbol demokratije, a u republikama se javlja formalna demokratija. Naime, političke institucije su se ravnale prema najmoćnijim porodicama iako one nemaju formalnu vlast. Otuda su se u tom periodu mnogi građani smenjivali na političkim dužnostima, dok je stvarna vlast bila u rukama buržoaske oligarhije, novog tipa, s velikom ekonomskom snagom.

² Nikolo Makijaveli, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija* (u daljem tekstu: *Rasprave*) str. 12.

³ I. Frangeš, *isto*.

Makijevelijevo vreme je i vreme klasnih sukoba. U Italiji tog doba stekle su se sve snage srednjeg i novog veka, uticaji moćnih feudalnih država, Francuske i Španije, crkve, mlade buržoazije i najamne radne snage. U sukobu su bili svi, čas jedni protiv drugih, a čas su stupali u velika i neverovatna savezništva. U najlepšim građevinama, prepunim dela vrhunske umetnosti, carovalo je smutno vreme, vreme kratkotrajnih izlaza i loših rešenja. Međutim, to nije smetalo bogatim građanima da se raskošno provode. Najveća tragedija Italije bio je nedostatak „državnog razloga“. Državotvorni elemenat je nestao iz običaja i ponašanja stanovništva, aristokratije i buržoazije, a siromašni narod je povremeno podizao ustanke, koji su, uglavnom, bili motivisani njihovim teškim socijalnim položajem.

Jedini dugoročni interes na tlu Italije imala je crkva. Njeno petnaestvekovno vladanje svetom pretvorilo se u igru sa italijanskim državicama, koje su gotovo svakodnevno stvarane i uništavane. Jer, Italijani nisu umeli da stvaraju i čuvaju državu. Naime, suviše su brzo osvojili svet svojom trgovinom, proizvodnjom, kulturom i političkom veštinom, suviše su bili povezani sa tuđim interesima da bi mogli da sagrađe vlastitu kuću. Italijanski kapital, u državnom smislu, bio je bestelesni kapital, pa su sve sudbine italijanskih država bile nekako iste, svi ratovi su se vodili iz istog razloga, a sva pokoravanja su rukovođena prelivanjem novca iz jednih u druge ruke. U takvom okruženju se pojavio oštroumni Makijaveli, koji je, zahvaljujući i ličnoj sudbini, uočio potrebu za jakom državom, koja bi garantovala slobodu građanima, zakonodavnu i izvršnu vlast, i omogućavala da se svako bavi svojom profesijom i imovinom.

SVRHA VOJNE ORGANIZACIJE U DRŽAVI

U svom sistemu shvatanja države Makijaveli je posebno obradio problem vojnog života, pitanja rata i mira, pitanja vojske i vojevanja. Shvativši da je vojska državna institucija prvog reda, posvetio joj je izuzetnu pažnju. Smatra je sredstvom kojim se država gradi, čuva, širi i gubi. Ali, Makijaveli je pristalica građanske vladavine (mešovite vlade), te stoga

ulogu vojske posmatra iz tog ugla. Njegova originalnost je u tome što vojsku oslanja na narod, a ne na plemstvo, jer je narod prirodni garant postojanja države. „Treba znati“, kaže u svom *Vladaocu*, „da postoje dva načina borbe; jedan pomoću zakona, drugi pomoću sile, jedan je svojstven ljudima drugi zverima, ali pošto prvi zataji moramo se koristiti drugima...“

Makijaveli je u jednom periodu bio i sekretar Ratne desetorice – vojnog ministarstva Firence, pa je i to jedan od uzroka što se bavio vojnom veštinom, tj. „umetnošću ratovanja“.

Okupiran težnjom „za renoviranjem političkog života“ i uspostavljanjem pravila političke igre, koja će doprineti reafirmaciji Italije u evropskoj politici sile, Makijaveli je, kada mu nije uspeo apel na vladarevu mudrost, počeo da razrađuje vlastitu koncepciju uzroka dekadencije političkih sistema savremene Italije. Nemoćan pred celinom zadataka, jer nije mogao u potpunosti da savlada sve protivurečnosti političkog stanja u Italiji, okrenuo se pojedinim aspektima političkog sistema i političkog života, i to onima koji su mu bili dobro poznati. Zato su sva njegova dela puna „razmatranja vojne veštine“, a ona nisu malobrojna: *Vladalac*, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, *Umeće ratovanja* i *Istorija Firence*. On u političkim sredstvima vidi izlaz iz unutrašnje i spoljne krize italijanskih država. Osnova za dobru državu su dobri zakoni i dobra vojska. Ubeđeni republikanac, u duhu nove civilizacijske vladavine, Makijaveli sa strašću navija za politički okvir klasne vladavine koja omogućuje najveći prosperitet i uspon države. Njegov politički realizam sva sredstva potčinjava izgradnji građanske vladavine u jedinstvenoj, čvrstoj državi na čelu sa apsolutnim monarhom. Taj koncept je dugo primenjivao i Francuska.

Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija, najcelovitije i najdublje Makijavelijevo delo, najviše govori o dva oslonca stabilne vladavine – dobrim zakonima i dobroj vojsci. Rim u njemu služi da bi se pokazalo kako i dokle se stiglo u krizi političkih institucija u Italiji. Naime, partikularizam političkih subjekata doveo je dotle da se o pravno, zakonski i institucionalno uređenoj državi u Italiji nije moglo govoriti. Nije bilo političke snage koja bi već formiranu naciju uvela u jedan državni

poredak. Uzeti svu vlast u Italiji bilo je nemoguće zbog toga što se u njoj odvijao sukob srednjeg i novog veka, sa svim nijansama i isprepletenostima starog i novog. U tom sukobu su učestvovalе silne vojske, ogromna bogatstva, umetnička i naučna dostignuća, veleposedi i industrijska proizvodnja, crkvena svetovnost i svetovna duhovnost. Na socijalnoj osnovi, koju su sačinjavale najmanje tri klase i mnoštvo slojeva, odvijale su se ekscesne smene bujanja kolektivnog i individualnog. U nedostatku vlastite moći pred tim „bojištima“, Makijaveli je posezao za sredstvom koje bi moglo svesti račune – za vojskom. On je to „oružje“ obrađivao i svesno gurao na put politike nadajući se i skoro moleći da ga neko uzme u ruke i stvar privede kraju. Međutim, ta nada se izjalovila.

Teorijski početak raspravljanja o ulozi vojske u političkom sistemu nalazi se u spisu o *Ordinanzi*, narodnoj miliciji za koju se Makijaveli zalagao. Spis je objavljen 1506. godine. Ova originalna misao o potrebi za narodnom vojskom trebala je da pomogne da se u Firenci stvori posebna, vlastita snaga koja bi je branila. U raspravama je Makijaveli izneo još jednu „jeretičku misao“ – da jedina opasnost naoružanoj republici pretila od vlastitog naroda. On je namerno naglasio tu misao, ukazujući na mogućnost *klasnog sukoba*, u kojem bi narod koristio sva raspoloživa sredstva, pa i nasilje, da promeni stanje u svojoj republici. Naime, postojanje države je važnije od uređenja u njoj – država postoji i kad se vlastodržci ili vladavina promene. Makijaveli je diskretno uveo pravo na revoluciju i dao legalitet novoj vlasti da predstavlja državu. To su, verovatno, i najvažniji klasni dometi njegove političke teorije, zbog čega ga Leo Štraus sa gnušanjem naziva revolucionarom.

Odnos vojnog i političkog života Makijaveli je sagledavao kroz maksimu *cives milisque bonus*, prema kojoj vojnik, naoružani građanin, brani svoju domovinu kao etički subjektivitet i kao političku zajednicu sa dobrim zakonima. Ona (politička zajednica) jeste sinonim *civilitasa*, građanske vladavine. Ideja o naoružanom narodu sadrži jednakost građana kroz pravo da sami brane svoju državu. Za političku nauku je taj Makijavelijev stav značajan zbog toga jer je ponovo doveo u vezu vojni i politički život, tj. integrisao ih u jednu celinu (kao u antičko doba). Dok su ranije vojni i politički

život bili suprotstavljeni, Makijaveli je dokazivao da je *vojni život samo produžetak političkog*.

Klauzevicu nije trebalo mnogo da dođe do zaključka „da je rat nastavak politike drugim sredstvima“. Kod Makijavelija cilj opravdava sredstvo, ali se taj princip ne primenjuje univerzalno, već tek kada je u cilju sadržan etički postulat pravednosti. Naravno, država je Makijaveliju najviši cilj, ali ne država sama po sebi, već ona koja održava „dobar poredak i poboljšava egzistenciju građana“. Država služi da se izraze interesi građana, ali i da se ograniče, da se njihove ambicije kanališu i da se ono što je neizbežno izrazi kao pozitivna promena institucije.

U *Raspravama*, govoreći o karakteru ratova, Makijaveli saopštava jednu od svojih osnovnih misli: „rat je opravdan ako te nužnost natera i oružje je sveto ako u oružju leži nečija nada“. Naravno, istoriju Rima gleda kroz događaje u Italiji. To korišćenje istorije u pragmatičke svrhe (istorija je učiteljica života) zabeleženo je kao početak ideologizovanja istorije.

Misaonom postavkom da je nečija nada u oružju i pod maksimom da „cilj opravdava sredstvo“, Makijaveli vidi pozitivan ishod političkih rešenja. Tako indeksiran ipak ima više humanosti u svojim delima nego svi popovi i dušebrižnici čovečanstva koji su ga osuđivali u narednim stolećima.

Veza između vojnog i političkog života služila je Makijaveliju da bezrezervno osudi profesionalizam u vojsci. To je bio korak dalje od samog odbacivanja ideje o upotrebi najamničke vojske. Naime, plaćenici imaju drugačije i suprotne interese od građana. Njima je u prilog da rat što duže traje, čak i nezavisno od ishoda. Često izmišljaju opasnost da bi opravdali svoje postojanje. Tu ideološku masku i sada koriste diktatorski režimi, koji se trude da dokažu narodu kako im sa svih strana pretila opasnost.

Vodeći ratove sa plaćeničkim vojskama, italijanski gradovi su brzo gubili samostalnost. Makijaveli je kritikovao kukavičje oružje profesionalnih vojski jer nije prihvatio stvaranje autonomne moći koja nije podvrgnuta političkoj kontroli. Smatrao je da se te posebne subverzivne moći boje „sve dobro uređene zajednice“ koje od nje zavise, pa je pokušavao da vojsku stavi pod kontrolu političke vlasti. Zato je menjao i način regrutovanja vojske i komandovanje njome. Subverzivna

moć vojnih profesionalaca ogleda se i na unutrašnjem i na spoljnjem planu. Mogućnost da se vojska priključi jednoj od strana u sukobu ruši karakter političke zajednice i zavodi tiraniju, a ona, s druge strane, pred svojim neprijateljem nije garant celokupne zajednice. Vojni profesionalizam i dugo zadržavanje na komandnim mestima doveli su i do preuzimanja vlasti od strane profesionalnih vojnika, a u nekim slučajevima i do gubitka samostalnosti i slobode države. Za to je Makijaveli naveo primer Rima, koji je izgubio slobodu jer je stalno produžavao vlast vojnim komandantima.

O ratu i miru. Otklanjanjem opasnosti po republiku od vlastite vojske Makijaveli je pokušao da pronađe i način koji garantuje najbolje korišćenje vojske u republici. Prvo, smatrao je da je u mirnom periodu vojska samo služba kao i druge. U ratu, međutim, ona je veština i „samo se javnim osobama može dopustiti da se bave ovom veštinom“. Iskustvo Rima imalo je u tom slučaju vanredan značaj. Komanda vojskom je pre svega politička funkcija pa onda profesionalna. Pokušavajući da demokratizuje ulogu te „otuđene sile“, Makijaveli kaže: „I da svaki od njih rado ide u rat da bi živio u miru, a da ne pokušava remetiti mir da bi izazivao rat“.⁴ *Znači cilj rata jeste mir.* On se protivio izazivanju rata po „čisto“ vojničkoj potrebi i logici jer nije u interesu države da određenoj profesiji daje pravo da sama izaziva ratove. *Rat je u nadležnosti države, a ne onih koji ratuju.*

Sa stanovišta motiva, mir kao motiv za rat jedan je od najjačih ljudskih motiva. Pošto je Makijaveli dijalektičar, rat je, prema njemu, sredstvo da se dođe do mira i mir je motiv za rat. Mir označava i slobodu (naravno, zavisi od klasnog uređenja) i mogućnost da se ona uživa. Određujući za vrhovnog komandanta vladara, ili izabranog građanina ako se radi o republici, Makijaveli se odlučio, u oba slučaja, za ograničenu političku moć vojskovođe. Sem slave i priznanja naroda vojskovođe drugu nagradu ne mogu očekivati. Izuzetno je značajna i demokratska ideja da se vojskovođama, pobednicima u ratu, *ne prave ustupci u vlasti*. Rat ni u kojem slučaju ne sme postati izvor posebnih prihoda vojskovođe, oni mogu živeti od svojih privatnih poseda ili građanske službe, ali ne

⁴ Nikolo Makijaveli, *Sabrana dela*, tom I, „Globus“ Zagreb, 1986, str. 389.

od javnih zaduženja. Za političku teoriju je izuzetno značajno to utemeljenje odnosa privatnog i javnog građanina. *Res publique* je različito i nespojivo sa *res private*. *Res publique* ne može postati *res private*.

Posmatrajući vojsku kao deo državnog aparata, Makijaveli je uočio da joj je neophodan princip jednokomandovanja. Sa jednom vojskom ne može komandovati više vojskovođa. Najviša vlast u zemlji jeste i vrhovni komandant vojske. U neposrednu operativnu komandu nad vojskom niko nema pravo da se meša – vojskovođa komanduje, a senat – parlament odlučuje o upotrebi vojske. On je šalje u rat, ali je u ratu ne vodi. To najbolje dokazuje sledeći citat iz *Rasprava*: „Jer kraljevstva sa dobrim uređenjem ne daju svu vlast kralju, osim kada je reč o vojsci, zato što je samo u ovoj oblasti potrebna hitna odluka, a to znači da bude jedna jedina vlast“.

Da bi se sačuvala država od vojnog udara ili odbijanja poslušnosti vojske, što ugrožava državu (vojska je uvek lako osvajala i lako gubila državu), Makijaveli nudi sledeći koncept: odstraniti posle rata od vojske vojskovođe, ili ih prekomandovati, „jer stalna vlast nad istim ljudima stvara međusobnu povezanost i može se lako okrenuti protiv vladara“.⁵

Ograničavajući uticaj vojne službe na politički život, s jedne strane, Makijaveli smatra da zapovednicima vojske treba dati odrešene ruke kada se radi o ratovanju. Ulazeći u motive ratovanja, on uviđa činjenicu psihološke prednosti, koja se zasniva na političkoj mudrosti, „jer su smatrali (Rimljani) da je onima što su upravljali njihovom vojskom toliko važno da se osećaju slobodnim i nespутanim i da mimo formalne odgovornosti donose odluke, da nijednoj zadaći koja je sama po sebi teška i opasna nisu hteli dodavati nove teškoće i opasnosti, svesni da u tom slučaju niko ne bi mogao delovati kako treba“.⁶ Zato Makijaveli, boreći se za što kvalitetnije odnose prema vojsci, naglašava primer Rima, gde vojskovođe nisu kažnjavane za poraze u ratu.

Motivi za uspešno ratovanje. Traganje za motivima koji podstiču vojsku za uspešno ratovanje jeste jedan od osnovnih zadataka. Jer, zavisnost uspeha od motiva za rat uočena je od kako se ratovi vode i ukazuje na dva osnovna pokretača

⁵ Isto, str. 398.

⁶ N. Makijaveli, *Rasprave*, str. 196.

u borbi – religiju i nuždu. Naravno, ogorčen na rimsku crkvu, nije apostrofirao hrišćansku veru, od koje ljudi postaju bogobojažljivi, mekušci i neratoborni. Mislio je na religiju starog Rima koja je bila inkorporirana u politički život. Za religiju tvrdi da je *instrumentum regni*, sredstvo vlasti, pomoću kojeg je moguće „ljude držati dobrim, *zapovedati vojskama* i uvoditi novi i neuobičajeni poredak“. Retko je jedna ideološka, politička pojava tako dobro prikazana i operacionalizovana.

Za vojsku je značajno da joj je religija činilac moralne snage, „jer tamo gde je religija lako je uvesti oružje, a gde je oružje a nema religije, teško je religiju uvesti“. Uvidevši da samo oružje ne znači mnogo, Makijaveli u istom duhu nastavlja „jer tamo gde nema straha božjeg, tu vladavina mora ili propasti, ili valja da se podržava strahom od vladara koji nadoknađuje nedostatak religije“. Nije neobično što se Makijaveli tako izražavao, jer su se još uvek klasne borbe odvijale pod plaštom religije, pa i čuveni borbeni poklič buržoazije bio je iskazan u formi protestantizma. Odnos ideologije i vojske je još jače utemeljen čuvenom „...svi naoružani proroci su pobedili“..., a nedostatak tog odnosa Makijaveli ilustruje na primeru verskog fanatika Savanarolija, koji je neko vreme vladao Firencem, za čiju sudbinu kaže da je „neumitan udes nenaoružanog proroka“. Da je odnos vojske i ideologije značajan za očuvanje unutrašnjeg uređenja države, što je i svrha vojske, Makijaveli dokazuje u *Vladaocu*: „zato je potrebno biti spreman da se mogu silom naterati da veruju, kada više ne veruju“.

Makijaveli nije zaboravio nijednu stranu međusobnog delovanja činilaca koji čuvaju stabilnost zemlje, ali ni motive za odbranu vlastite zemlje. Govoreći o plaćenicima, on je za novac smatrao da ne može biti motiv za uspešno ratovanje, tvrdeći: „Ko se za osobnu slavu bori, dobar je i pouzdan vojnik, a za pare se ne da umreti, ako nisu pobornici tog cilja – ne mogu odoleti neprijatelju“.⁷

Da bi pokazao kako je rat iz nužde snažno motivisan, a čovek nateran da se bori, Makijaveli u *Raspravama* navodi reči Vecia Mesia „slijedite me, ovde nema ni zida, ni jarka, već naoružani protiv naoružanih; jednakih vrlina bićete nad-

⁷ Isto, str. 236.

moćniji jer vas na to *sili nužda*, koja je poslednja i najviša svrha“. Međutim, sve to nije dovoljno za pobedu. Makijaveli svoju političku misao dopunjuje i određenim moralno-psihološkim stavom: „želi li pobjediti u bitci, vojska mora imati povjerenje u sebe i u vojskovođe“. A kako se stiče povjerenje, savremena vojna misao i praksa bi mogla naučiti od Valerija Korvina: „Vojnici, hoću da sledite moje delo, a ne moje reči, ne samo naredbe, već primer!“

O regrutovanju vojske. Nikolo Makijaveli je uočio problem koji je i te kako savremen, a vezan je za ljude koji su u vojnoj službi. Istraživao je najpouzdaniju strukturu ljudi u ratu i kako je regrutovati: „...morate znati da ljudi koji dolaze u vojsku zbog vladareve naredbe ne treba da dođu *ni posve silom, a ni posve kao dobrovoljci*. Stoga treba izabrati srednji put, što znači ni posve silom ni posve dobrovoljno, nego da ih vodi poštovanje prema vladaru, zbog kojeg bi više strahovali od njegova prezira, nego od trenutne kazne... Uvek će biti nužno da *sila bude pomešana sa voljom*, tako da se i iz toga ne može izroditi nezadovoljstvo, koje bi dovelo do loših posledica“.⁸

O uslovima za vođenje rata. Osim motiva za rat, Makijaveli je razmatrao i uslove za njegovo uspešno vođenje. U vezi sa snagom vojske u *Raspravama* postoji naslov koji kaže „novac nije žila kucavica rata“, a dalje je razrađena misao da „svako može otpočeti rat kad ga je volja, ali ga ne može kad hoće okončati“. Vladar mora odmeriti svoje snage i prema njima se ponašati. Ako ih odmerava ili prema novcu ili prema dobrom geografskom položaju, ili prema dobrom raspoloženju ljudi, ako nema vlastite vojne sile – *greši*. Naravno, Makijaveli je u težnji da po svaku cenu dokaže nužnost narodne vojske zanemario materijalnu snagu zemlje. Giacomo Trivulzio, vojskovođa Luja XII, kaže „da bi se vodio rat potrebne su samo tri stvari: novac, novac, novac“.

Makijaveli je bio zanesen svojim velikim idejama i predubeđenjima o Italiji, pa razmatranja o vojsci nije zasnivao na konkretnom raspoloženju ljudi i stvarnom odnosu snaga svog vremena. Zato je njegova narodna milicija trpela poraz a Firenca je ponovo uzela najamnike. Jedina greška Makijaveli-

⁸ Isto, str. 393.

jeva je u tome što nije shvatio da svi ne dele njegovu strast za jakom državom i moćnom Italijom. Naime, on koji je od te države najmanje dobio, najviše joj je nudio.

Spoljna i unutrašnja funkcija vojske. Ceneći ulogu vojske u političkom sistemu, Makijaveli je razmatrao njenu spoljnu i unutrašnju funkciju. Naglašavao je potrebu za stalnim ratom, kojeg izaziva strah od neprekidne ugroženosti Italije. Videći da je vojska sredstvo da se stvori država, smatrao je da vladar nema preča posla od vođenja rata. Za njega rat ima sledeći kontekst: „Oni ne smatraju da u svakoj državi postoje dva različita stajališta, stajalište naroda i stajalište moćnika, niti shvataju da svi zakoni koji su donešeni u korist slobode nastaju iz njihova suprotstavljanja“. Makijaveli uvodi u političku misao – narod kao osnovnog pokretača istorijskog razvitka. Kasnije, Karl Marks to ostavlja radničkoj klasi.

Veza između politike i ratovanja kod Makijavelija se posebno uočava u delu *Umeće ratovanja*. Dovodeći u vezu vojni i politički život, posebno kada je u pitanju međunarodni položaj zemlje, došao je do shvatanja spoljne uloge vojske kao garanta njene nezavisnosti. Unutrašnja uloga vojske ogleda se u očuvanju svakog poretka, bez obzira na to da li je zajednica dobro ili loše uređena. Uzroke rata našao je u postojećem miru. Samo *dobrovoljan mir* je stvarni mir. Silom nametnuti mir znači pokornost, i „ne može se očekivati vjernost od onih koji se žele pokoriti“. „Jedna promjena je uvek uzrok daljih promjena“, tvrdi Makijaveli. Shvatajući da je nametnuti mir ravan ratu zalagao se za mir u kojem će stanovništvo moći da se bavi svojim poslom. To što je od vladara tražio stalni rat bila je samo želja da Italija čvrsto stane na svoje noge.

ORIGINALNOST MAKIJAVELIJEVE IDEJE O NAORUŽANOM NARODU

Nikolo Makijaveli je iscrpno razložio podelu vojnih organizacija prema mestu i načinu regrutovanja, prema pripadnosti lokalnoj ili stranoj vlasti, po tome ko je plaća i da li je profesionalna ili nije. Uočio je tri tipa vojne organizacije: najamničku, pomoćnu i sopstvenu.

Najveću pažnju je usmerio na dokazivanje prednosti sopstvene vojske nad najamničkom. Radilo se o istorijskom trenutku u kojem je Italija gubila samostalnost i snagu zahvaljujući nedostatku vlastite vojske. Pošto najamničke vojske redovno gube ratove, a često su opasnije po one koje brane, nego po napadače, Makijaveli je smatrao da novac ne može biti dovoljan motiv plaćeniku da se bori. Jer, novca mu je uvek malo i brzo prelazi na stranu gospodara koji mu više nudi. Osim toga, ta vojska neće sa žarom učestvovati u bici, najamnici se međusobno ne ubijaju, a često su u stanju da zauzmu kakvu državu za sebe.

Nemoćne italijanske državnice pribegavale su plaćenicima stoga što nisu imale osnov da regrutuju i drže velike profesionalne vojske, za razliku od Španije i Francuske. Makijaveli tu činjenicu nije u potpunosti uzimao u obzir pa je u želji za velikom Italijom zaboravljao na neke objektivne protivurečnosti na tom tlu. Međutim, najamnička vojska je sadržala, kao značajnu komponentu – profesionalizam. Veliki i čuveni najamnici, kondotjeri, harali su Italijom, a ta vojska, skupljena od svakojakog ljudstva, imala je jedino za cilj da dođe do veće zarade. Ona je bila potpuno autonomna politička sila, koja je ugrožavala politički poredak italijanskih gradova, a bila je sastavljena od neitalijanskog ljudstva, Švajcaraca, Nemaca i Francuza.

Pomoćnu vojsku Makijaveli nije razmatrao kao posebnu vojnu organizaciju. To je vojska stranog vladara – saveznika, a za nju je karakteristično da se bori samo za interes svog vladara. Nju u pomoć pozivaju samo oni koji nemaju drugog izlaza, a javlja se i kao posledica unutrašnjih borbi u jednoj političkoj zajednici. Iza pomoći koju pruža vojskom neki vladar (država) drugom krije se često intervencija. Kada se radi o građanskim ratovima, pomoćna vojska je isključivo intervencionistička. Ukoliko se radi o odbrani od napada spolja, ona može da bude i pravi saveznik, ukoliko se savezništvo uspostavlja da bi se odbranio zajednički interes ili pobedio zajednički neprijatelj. U svakom slučaju, ona je nezavisna politička sila, koja ugrožava nezavisnost i poredak neke zemlje. Na osnovu negativnog stava o pozajmljivanju vojske, Makijaveli je napadao politiku savezništva italijanskih država sa Francuskom i Španijom. Jer, veliki saveznici su se

brzo pretvarali u velike osvajače. Tim stavovima pokušao je da ukloni velike sile sa tla Italije, da uputi vladare na to da ne koriste njihovu vojnu moć, već da stvaraju sopstvenu moć oličenu u vlastitim vojskama. Međutim, to pravilo je svugde više važilo nego u Italiji.

„Sopstvena vojska“ je Makijavelijev najviši domet kada je u pitanju odnos vojne organizacije i političke zajednice. Ona ima jedinstvenu komandu i, prema svom opredeljenju, bori se baš za tu vrstu političke zajednice. Vezana je samo za svoju državu, deli sudbinu s njom, i za „svoj narod“, tj. za određenu klasu – građansku. Ograničena je svojim poreklom i državnim zakonima, a regrutovana je iz naroda. Ona se može koristiti samo prema naredbi najviše vlasti, a najviša vlast je takođe ograničena zakonima koji precizno određuju namenu vojske i uslove pod kojima se može koristiti. Uvek ima etnički (narodni ili nacionalni) karakter. S jedne strane, ona je potencijalna snaga koja može da se izборi za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje, a s druge strane je proizvod novih nacionalnih država. Sopstvena ili narodna vojska je zahtev i izraz novog veka i novog društvenog uređenja. Zahtev za takvim tipom vojske je demokratski, i u službi je stvaranja novih nacionalnih država. Za razliku od drugih načina regrutovanja vojske, taj novi tip se formira, pre svega, na političkim i ideološkim momentima. Vojska ima određene socijalne i političke motive, a to su oslobođenje, ujedinjenje, uspostavljanje republike i uobličavanje novog tipa političkog sistema zasnovanog na vladavini buržoazije. Naglašavanjem tih motiva za rat Makijaveli je pobijao hrišćansku mistifikaciju ratova i ratovanja – otadžbinski ratovi postaju sveti ratovi. Makijavelijevo opredeljenje za sopstvenu vojsku ukazuje, uslovno, na njegovo demokratsko stajalište kada je u pitanju država i njen aparat. Odnosno, pre se radi o republikanskom opredeljenju. Ali, zar republika sama po sebi nije izraz shvatanja vlasti kao javne, kao oblika vlasti građana!

Vojska se pod kontrolu države, prema Makijaveliju, može dovesti na dva načina: *zakonodavno*, pod čime se podrazumeva zakonsko ograničenje upotrebe vojske i sužavanje prava onih koji vojsku mogu koristiti, i *promenom strukture vojske*, regrutovanjem svih građana. To znači da su građani i kao vojnici politički subjekt zajednice. Taj pristup u razmatranju

uloge vojske u političkom sistemu može se smatrati osnovom građanske vladavine. Sopstvena vojska pretpostavlja i određeni subjektivitet građana, koji polažu pravo da imaju domovinu i da je brane, a ona jeste garant tog subjektiviteta. Ona je, pre svega, zaštitnica političkog uređenja u vlastitoj državi, tako dobija izrazito klasno obeležje. U razradi ideje o sopstvenoj vojsci Makijaveli nije dalje išao. Počeo je da se bavi vojnom strategijom i taktikom, zanemarujući, zbog traženja najboljeg načina da zaštiti državu od svog zaštitnika, neke značajne pretpostavke za ulogu vojske u društvu. Nije želeo da prizna vojsci poseban socijalni status, odnosno položaj posebne političke i socijalne grupacije. Shvativši na vreme opasnost od te dimenzije vojske u političkoj zajednici, teoretisao je o mogućnosti vojnih neprofesionalaca, a glavnu komandu nad vojskom pokušao je da smesti u sferi najviše javne vlasti. Oštro negodujući protiv potrebe za profesionalizmom u vojsci pao je na nivo, kada je u pitanju strategija i taktika, koji je mnogo ispod tadašnje prakse.

Boreći se za otklanjanje mogućnosti da vojska bude autonomna i subverzivna politička sila u političkom sistemu, Makijaveli je došao do jedne od svojih najradikalnijih teza: „Gradovi koji se brane sopstvenim oružjem, mogu strahovati samo od svojih građana“. Raspravljajući o tome da građanima treba dati oružje, jer oni imaju motive da se bore, Makijaveli nije krio misao da se to oružje može i u druge svrhe koristiti, iako kaže da je to zbog potrebe osećanja sigurnosti samih građana.

Ne bi Makijaveli bio Makijaveli da, iako se nije bavio ekonomskim problemima, nije dodao da držanje vojske mnogo košta zemlju i izaziva usled velikih troškova, nezadovoljstvo građana. O tome je otvoreno govorio, smatrajući da, čim nema rata, zemlja treba da se oslobodi suvišnog tereta. Osim toga, mislio je da, ako treba držati u pokornosti određena područja, bolje je koristiti druga sredstva: ekonomska, privredna, socijalna itd., koja imaju dugoročniji domet. Jer, na ekonomski pritisak mora se odgovoriti ekonomskim merama – uključivanje u privredni život se ne odbija, ali se na silu silom odgovara. Prema njemu, vojska je oslonac države samo u krajnjoj nuždi, a *suvišna* je u očuvanju države.

Tako je Makijaveli, iako veliki politički realista, ipak zagovornik etike, ali jednog novog tipa – etike novog veka. Optužen da je najcrnji antihumanista, taj teoretičar je svoju celokupnu raspravu o vojsci zaključio stavom: „*Najbolja je ona vojska koja se najmanje koristi*“.

Zaključak

Nikolo Makijaveli političku misao čini autonomnom u odnosu na moral i religiju. Ona je rezultat praktičnog duha, koji je logično povezan sa celokupnom stvarnošću. Antonio Gramši je dao najutemeljeniji zaključak te misli: da amoralnost politike proizilazi iz postojanja (odnosa) objektivnih snaga, da parametri za političku akciju nisu dati zauvek, a politička akcija nije jednodimenzionalna. Makijaveli je prema Gramšiju nužan izraz vremena čija je politička nauka omogućavala uspostavljanje nadgradnje građanskog društva.

Damir Grubiša, u uvodu za *Sabrana dela Nikola Makijavelija* tvrdi: „njegova originalna koncepcija svijeta može se, stoga, alternativno nazvati filosofijom praksisa ili neohumanizmom, zato što on ne priznaje transcendentalne ni imanentne elemente u metafizičkom smislu. Njegove su postavke validne i danas, jer povijesni demiurg danas se transformira i više se ne pojavljuje u liku jednog vladara već se u vladaru identifikira politička partija i to partija proletarijata, koja je u stanju ustanoviti novo društvo, a to znači izvesti revoluciju“.

Slobodan Jovanović, u knjizi *Iz istorije političkih doktrina* oduševljava se Makijavelijevom „personifikacijom države“, ali misli da mu je teorija kabinetska i aristokratska. Smatra ga isključivo teoretičarem „državnog razloga“ i pripisuje mu kao pogrešku to što nije uvideo da država mora u vlastitom interesu negovati moralni razvitak ljudi, i da je ona *moralna ustanova*. Dajući takvu primedbu Makijaveliju, Slobodan Jovanović upravo dokazuje (što mu nije bila namera) da se slaže sa njim. Makijaveli se nije bavio formom morala, ona je izrečena kroz formu institucija, ali je sadržaj moralnog delovanja volja naroda i nužda. (S. Jovanović isto tako tvrdi da je država moralna ustanova).

Radomir Lukić sociološki analizira Makijavelijevo delo. Njegovu misao „zakovao“ je za epohu buržoaskog društva, a

kritikovao ga je sa stanovišta koje Makijaveli nije mogao ni da nasluti (sa stanovištva proletarijata). Pojednostavio je revolucijom, poveden mnoštvom primera iz političke prakse koje navodi Makijaveli, opšte ishodište Makijavelijeve političke teorije.

Makijavelijeva politička misao o vojsci nije celovita. Odmeravanjem snage političke zajednice preko vojske zapostavljao je mnogo drugih društvenih činilaca, dolazeći u sukob sa svojim vremenom, koje je sve više kao parametar uzimalo snagu proizvodnje, snagu novca. A, veličina Makijavelijeva je u tome što je za „svoju“ vojsku video mesto u političkom sistemu i njenu svrhu. Pripremao je za istoriju koja dolazi.